

Η Αντίσταση ως φαντασίωση

Του Νίκου Σιδέρη

ΦΑΝΤΑΣΙΩΣΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Πριν δέκα χρόνια, με αφορμή τα «Οράματα και θάματα» του Μακρυγιάννη, πραγματοποίησα μια ανάλυση των φαντασιώσεων, που συγκροτούν αυτόν τον λαό.

Ως φαντασίωση νοείται ένα πλάσμα της φαντασίας, που σκηνοθετεί βαθύτερες ψυχικές διεργασίες, με τρόπο, που να εμφανίζονται πραγματοποιούμενες οι επιθυμίες του υποκειμένου. Στην περίπτωση του Μακρυγιάννη, π.χ., αυτό ισοδυναμεί με ποικιλόμορφα σενάρια, που έχουν σαν πυρήνα τους την άρνηση ενός τραυματικού βιώματος – μιας εγκατάλειψης από τη μητρική μορφή.

Μ' αυτό σαν αφετηρία, πρότεινα και το εξής:

Κάθε πολιτισμός, σε κάθε ιστορική περίοδο, «προτιμά» και ευνοεί ένα ορισμένο υπόδειγμα προσωπικότητας. Αυτή η επιλογή υλοποιείται με την εσωτερικευση των αντίστοιχων «προδιαγραφών» και τον προσανατολισμό της ψυχικής λειτουργίας προς ορισμένες κατευθύνσεις. Μια υπόθεση εργασίας είναι σχετικά η εξής:

Κάθε κουλτούρα τείνει όχι μόνο να απωθεί ορισμένα υλικά, αλλά και να οργανώνει τις διαπροσωπικές σχέσεις με βάση, από τη μια, την έκλυση ορισμένων προνομιακών αμυντικών μηχανισμών και, από την άλλη, την ενεργοποίηση ορισμένων κατά κανόνα ασυνείδητων φαντασιώσεων. Ιστορικές περιστάσεις διέπουν κατά ένα μέρος τουλάχιστον, την εναλλαγή αυτών των φαντασιώσεων, που λειτουργούν σαν ιδεώδη, σαν πρότυπα ταυτοποίησης και νόρμες συμπεριφοράς, αλλά και σαν οδηγά σχήματα για τη δόμηση της εμπειρίας των μελών της κοινωνίας.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ

Κανείς δεν πολεμά και δεν θυσιάζει και τη ζωή του ακόμη

για επιχειρήματα και έννοιες «γυμνές». Απαιτείται συναισθηματική επένδυση, ψυχική κινηματοποίηση και ορμή, υποκειμενική εμπλοκή πολύπλευρη και σε βάθος. Απαιτείται, δηλαδή να σχηματισθούν και να κατακτήσουν την ψυχή και ορισμένες φαντασιώσεις.

Ο Σπύρος Μελετζής, φωτογράφος της αντίστασης, διατυπώνει το ζήτημα με τρόπο ανάγλυφο:

«Κι απορούσες ποιά δύναμη θεϊκή, αόρατη, ξανάνιωσε σε μια στιγμή τούτο το λαό, τον ξανάπλασε και τον ύψωσε ως τα μεσούρανα, τον λευτέρωσε από κάθε πρόληψη, του ξαστέρωσε τη σκέψη, τον έλουσε στο φως της και τον φτέρωσε έτσι ώστε να νιώθει πως δεν είναι πια αδύναμος και άβουλος, αλλά λαός θεριό, λαός Τιτάνας, γίγαντας, ημίθεος. Ένας λαός, που βφήκε για μια στιγμή τον εαυτό του, τη χαρά του, τη λευτεριά του, κι ας πήγαινε αύριο στον πόλεμο».

Κάτι λοιπόν κυρίευσε την ψυχή των ανθρώπων, τους ελευθέρωσε από προλήψεις (δηλαδή, «αρνητικές» φαντασιώσεις), τους έδωσε φτερά, έκανε τον καθένα «να νιώθει θεριό, Τιτάνας, Γίγαντας, ημίθεος». Ξανάπλασε τις ψυχές – δηλαδή, τις έκανε να λειτουργούν σύμφωνα με κάποιες «θετικές», πρόσφορες για την Αντίσταση φαντασιώσεις.

Το ζήτημα, που πραγματεύομαι εδώ, είναι λοιπόν το εξής:

– Ποιά είναι η θεμέλια δομή των φαντασιώσεων που πλαισίωσαν την Αντίσταση;

ΤΟ ΥΛΙΚΟ

Η Αντίσταση έχει σαν εμβληματική πεμπτούσια της το θρυλικό δίπτυχο Αντάρτικο - Άρης. Και συνοψίστηκε στον λόγο «Πολεμάμε και τραγουδάμε». Και, πραγματικά, τα αντάρτικα τραγούδια, με την πλούσια συναισθηματική φόρτιση, ψυχική αξία και εικονοκλασία τους, αποτελούν προνομιακό τόπο έκφρασης αυτού, που αντιπροσώπευε η Αντίσταση ως φαντασίωση.

Το υλικό αυτής της ανάλυσης το βρήκα λοιπόν πρώτα-πρώτα σ' αυτά τα τραγούδια. Δίπλα σ' αυτά, ο λόγος του Άρη στη Λαμία (20.10.44), η μαρτυρία του Σ. Μελετζή και η επιλεγμένη

προσωπική μαρτυρία μιας γυναίκας του λαού σήμερα φωτίζουν τις πτυχές, που μας ενδιαφέρουν. Δείχνουν, δηλαδή, τη βασική δομή των φαντασιώσεων αυτών που αγωνίστηκαν – και μάλιστα το βαθύτερο συναισθηματικά φορτισμένο έργο φαντασίας, που βαστάζει και τις τυπικές εκδηλώσεις του πολεμικού πνεύματος: πολεμόχαρη διάθεση, αδελφοσύνη στη δοκιμασία, περιφρόνηση του κινδύνου, ηρωική στάση απέναντι στο θάνατο... Το πώς, μ' άλλα λόγια, η Αντίσταση ρίζωσε όχι μόνο στο σώμα (επιβίωση) ή το μυαλό (ελευθερία...), αλλά και, ακόμη βαθύτερα ίσως, στη φαντασία του λαού, κάνοντάς τον να νιώθει έτοιμος γι' αυτόν τον υπέρ πάντων αγώνα – όπως το άκουσε ο Σ. Μελετζής από μια Ευρυτανίσα γυναίκα:

«Αγώνας είναι αυτός συναγωνιστή, αγώνας. Άμα τον κερδίσουμε τα κερδίζουμε όλα, κι αν τον χάσουμε, τα χάνουμε όλα».

Ο ΘΡΥΛΟΣ ΩΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

Η σημερινή μαρτυρία μιας γυναίκας, που τότε ήταν φοιτήτρια, σε συζήτησή μας, είναι η εξής:

– Εσείς, που ζούσατε στην πόλη, πώς τό 'χατε πλάσει το αντάρτικο με τη φαντασία σας;

– *Το αντάρτικο;... Να σου πω. Πρώτα-πρώτα, όταν άκουσα το τραγούδι για τον Άρη Βελουχιώτη [...] Αυτό που λέγανε σ' όλα τα λεωφορεία. Σχεδόν κάθε μέρα ακούγαμε αυτό το τραγούδι μέσα στα λεωφορεία [...] Κι όταν ακούγαμε αυτό το τραγούδι καταλαβαίνεις τί γινόταν... [...] Αισθανόμασταν... Δεν φοβόμαστε τίποτα [...] Κυριευόμαστε από έναν απέραντο ενθουσιασμό [...]*

– Πώς τους φανταζόσατε εσείς... τον Άρη, ας πούμε, πώς τον φανταζόσατε...

– *Παλληκάρια! Παλληκάρια! Όπως τους είδαμε όταν μπήκανε μέσα! Από την Ιερά Οδό μπήκανε. Τους είδαμε πώς εμπήκανε. Λεβέντες! Παλληκάρια! Μα δεν υπήρχε καλύτερο πράγμα... να δεις αυτούς τους ανθρώπους! Δεν είναι ψέματα, τους είδαμε... [...]*

– Και πριν τους δείτε, πώς τους φανταζόσατε;

– *Τους φανταζόμαστε [...] πολεμιστές, όπως τους κλέφτες και τους αρματωλούς... τους κλέφτες προπαντός, τους καπετάνιους.*

Αλλά τους είδαμε! Ήταν λεβέντες, πράγματι. Είχαν αυτό το αγέρωχο, το λαϊκό [...] Παλληκάρια! Πολύ ωραία... Ήταν ωραίοι, ωραίοι! Γενναίοι και ωραίοι!

Από τη μαρτυρία αυτή ξεχωρίζουμε δύο σημεία:

◆ Πρώτο, τον χαρακτηρισμό των ανταρτών: «Γενναίοι και ωραίοι».

◆ Δεύτερο, την emphatic διαβεβαίωση «Δεν είναι ψέματα, τους είδαμε!» – που ισοδυναμεί με έμμεση μαρτυρία ως προς το πόσο η αίγλη της μορφής, που είχε πλασθεί για τους αντάρτες ως φαντασίωση, άγγιζε τα όρια του απίστευτου, του μύθου. Παρόμοια είναι άλλωστε και η μαρτυρία του Σ. Μελετζή: *«Όπως στα παραμύθια της γιαγιάς] έπλαθα τους αντάρτες σα δράκους... όντα παράξενα, ξωτικά... σαν τους αϊτούς... ν' αψηφάν κάθε κίνδυνο και νά 'ναι ανίκητοι στις μάχες».*

ΘΥΣΗ - ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Ένα άλλο σημείο της ίδιας μαρτυρίας, τώρα:

– Να σε ρωτήσω κάτι. Εσύ με τί θα την παρομοιάζεις την Αντίσταση... έτσι ελεύθερα...

– *Α, με τί θα την παρομοιάζα... Θα την παρομοιάζα με... [σιωπή] σαν ένα μεγάλο σύννεφο... που διαπερνάται από αστραπόβροντα... έτσι ακριβώς... έτοιμο να... αφήσει την καταιγίδα. Έτσι μοιάζει η ελληνική Εθνική Αντίσταση... ήταν τέτοια... [...]*

Αν η εικόνα του αντάρτη πλάθεται με προσφυγή στον ιστορικό θρύλο και την αισθητική αξίωση, αυτό που εκφράζεται εδώ σαν φαντασίωση, ως προς τη μορφή «Εθνική Αντίσταση» παραπέμπει άμεσα και ριζικά όχι μόνο στην ανθρώπινη ιστορικότητα, αλλά και σε κάτι πριν και πέρα από πλάσμα πολιτισμού – στην τάξη του φυσικού φαινομένου και, σε συσχέτιση με τα συμφραζόμενα, όπως π.χ. με τα προαναφερθέντα για τη μορφή του αντάρτη, στη διάσταση του υπερφυσικού.

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ – ΚΟΣΜΟΣ

Συστηματοποιώντας όσα παρέχει το υλικό της μελέτης ως προς το σημειωτικό υλικό και τη ρητορική, που υιοθετούνται, αλλά και ως προς τη δομική τάξη, τα τυπικά σενάρια, και μοτίβα, που συγκροτούν τις φαντασιώσεις σχετικά με την Αντίσταση, οδηγούμαστε στα ακόλουθα συμπεράσματα ως προς το θεμέλιο σχήμα του κόσμου, στον οποίο εγγράφει η φαντασία την Αντίσταση:

Το πεδίο και η μορφή αυτού του κόσμου ορίζονται σε συνάρτηση των σχέσεων σε δύο καθοριστικά δίπολα:

- Φύση/Πολιτισμός από τη μια.
- Αρμονία/Σύγκρουση, από την άλλη.

Το δίπολο «Φύση/Πολιτισμός» θεμελιώνει κάθε νοητική και ψυχική κατασκευή του ανθρώπου ως προς τον κόσμο, τον εαυτό του και τη σχέση μεταξύ των δύο.

Το δίπολο «Αρμονία/Σύγκρουση» ευθέως παραπέμπει και στο συστατικό δίπτυχο των θεμέλιων ψυχικών δυνάμεων, που είναι οι ορμές του Έρωτα και του Θανάτου.

Προκύπτει λοιπόν ότι το σύμπαν, όπου η φαντασία εγγράφει την αντίσταση, δεν είναι μια «γωνιά του κόσμου», αλλά ο κόσμος στην ολότητά του και στο πλαίσιο μιας αντιπαράθεσης κοσμικών διαστάσεων μεταξύ των δυνάμεων της ζωής και του θανάτου.

Μ' αυτόν το τρόπο η Αντίσταση ξαναπλάθει τις ψυχές – και φωτίζεται το βαθύτερο νόημα του λόγου της Ευρυτάνισας γυναίκας, που λέει ότι εκεί διακυβεύεται το παν.

Η ψυχική δύναμη αυτής της φαντασιωτικής κατασκευής κινητοποιεί ασύλληπτες ανθρώπινες δυνάμεις, που προκαλούν «απορία» (όπως λέει ο Σ. Μελετζής) και παραπέμπουν ακόμη και σε κάτι το «υπερφυσικό» – δηλαδή σε κάτι, που ξεπερνά το συνηθισμένο σύστημα λόγου και φαντασίας της προηγούμενης ιστορικής κατάστασης.

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ: ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Σ' αυτό το συμπαντικό πεδίο, αντιπαρατίθενται όχι απλά δύο αντίθετα στρατόπεδα, αλλά δύο ριζικά και ποιοτικά διαφορετικοί τύποι σχέσεων μεταξύ Φύσης και Πολιτισμού:

Από τη μια, ο κατακτητής και οι συνεργάτες του, που εκπροσωπούν τη σύγκρουση μεταξύ Φύσης και Πολιτισμού, με βάση δύο κύρια υποδείγματα:

– Κακιά φύση εναντίον αγαθών πολιτισμού – «λύκοι» κι «αγρίμια» εναντίον παιδιών, γυναικών, γερόντων κι αρρώστων, εναντίον της ηθικής και της ελευθερίας...

– Κακός πολιτισμός εναντίον αγαθής φύσης. Έτσι, π.χ.

«Μα ο λαός μας δεν ήτανε σε θέση να συνεχίσει το έργο του αυτό [αλβανικό έπος]. Όσο φλογερά κι αν ήτανε τα στήθη του, η φλόγα αυτή δε θα άντεχε στα σιδερόφραχτα μεγαθήρια των φασιστών, μια που είχε μέσα του και την προδοσία των ηγετών του» (Λόγος στη Λαμία).

Εδώ, η αγαθή φυσική δύναμη και πνοή της ζωής (στήθη - φλόγα) αντιπαρατίθενται στα κακά του πολιτισμού (μηχανές - δολιότητα).

Από την άλλη, η Αντίσταση, που ενσαρκώνει την αρμονία μεταξύ Φύσης και Πολιτισμού. Αρμονία, που εκφράζεται στο δίπτυχο «άξιοι γιοι μεγάλων πατέρων, που υπερασπίζου τον μάννα - πατρίδα - γη» και «λιοντάρια κι αίτοί που μάχονται για την ελευθερία, την τιμή και την ανθρώπινη αδελφοσύνη». Τέκνα και θηρία εδώ δεν αντιπαρατίθενται, αλλά εκφράζουν τη βαθύτερη αρμονία του διπτύχου Φύση/Πολιτισμό, που ενσαρκώνεται στον Αγώνα της Αντίστασης.

Εννοείται ότι το βασικό υπόδειγμα, που προκύπτει απ' αυτή την αντιπαράθεση δύο αντίθετων τύπων σχέσης μεταξύ Φύσης και Πολιτισμού μεταγράφεται, αναπλάθεται, παραφράζεται και αναδιατυπώνεται σε όλα τα ρητορικά και σημειωτικά πεδία, όπου γίνεται λόγος περί της Αντίστασης.

Έτσι, π.χ., στο εσωτερικό του όρου «Φύση» συναντάμε το δίπολο «Αγρίμια - λύκοι έναντι λιονταριών - αϊτών» – ενώ στο εσωτερικό του όρου «Πολιτισμός» βρίσκουμε την αντιπαράθεση

«Σκλαβιά - Ανομία - Έγκλημα έναντι Ελευθερίας - Δικαίου - Αγώνα».

Ιδιαίτερα αξιοσημείωτο είναι εδώ και το πώς τείνουν να συμπυκνώνονται οι δύο αυτοί τύποι σχέσεων, όταν η ψυχική καταπόνηση ή ένταση εξωθεί σε ακραίες σχηματοποιήσεις των θέσεων, που εκφράζει κάθε τύπος. Διαφαίνεται λοιπόν, σ' αυτές τις συνθήκες, η τάση να σχηματοποιείται ο κόσμος με όρους «απορρόφησης» του ενός όρου από τον άλλο:

– Από τη μια, ο «φυσικός πολιτισμός», το φυσικό ως πολιτισμός, οριακά δε, η φυσική τάξη και του ανθρώπινου.

– Κι από την άλλη, ο πολιτισμός ως βία έναντι του φυσικού – είτε με τη μορφή της μηχανικής καταστροφικότητας, είτε με τη μορφή της εξαπάτησης και της δολιότητας.

Τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της «απορρόφησης», που οδηγεί σε μια οιονεί - αντιπαράθεση φυσικού - πολιτισμού:

Στο τραγούδι του Άρη, οι δύο αντίπαλοι συμπυκνώνονται ως εξής: «Άπιστος Ιταλός/Άρης - αητός - αγέρι».

Η Ρίτα Μπούμη - Παπά, στο ποίημά της «Ο Καπετάνιος» (1946) γράφει:

*«Για ποιά πατρίδα μας μιλάνε;
Εμείς μια μόνο ξέρουμε και μια μόνο αγαπάμε:
Εκείνη την αγέλαστη, τη μαυρομαντηλούσα
που δε φορεί μυριδικά, μεταξωτά, βραχιόλια,
μα είναι πουρνάρι, στεναγμός, χώμα πικρό κι ιδρώτας...».*

Ενώ στο ίδιο ακριβώς πνεύμα, κι ο Άρης στον Λόγο της Λαμίας παρομοιάζει την κατοχή με σιδερένια τανάλια που σφίγγει το λαό αντιπαραθέτει στην προσκυνημένη ηγέτιδα τάξη τη φούχτα των αγωνιστών, που ίδρυσε το ΕΑΜ, λέγοντας γι' αυτήν: «Κι επειδή δεν είχε σκοπό να καταπιαστεί με χαρτοπόλεμο έβγαλε στο βουνό το αντάρτικο» στιγματίζει τα «ψηλά καπέλα» και τους υποκριτές που κάνουν «σαν δεσποινίδες της αριστοκρατίας» και τονίζει ότι «η λευτεριά δεν κερδίζεται με ξόρκια αλλά με αγώνες και θύματα – φράση, που σαφώς, στη

συγκεκριμένη συνάφεια, αντιπαραθέτει τα λόγια στο σώμα, τη δολιότητα του πολιτισμού στην αυθεντικότητα του φυσικού.

ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ ΑΛΛΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

Η αίσθηση αυτής της οριακής αντιπαράθεσης μεταξύ φυσικού και πολιτισμικού αναδύεται και από τη γραφή ενός, που δεν είναι έλληνας. Έτσι, ο Dominique Eudes, στο βιβλίο του «Οι Καπετάνιοι», περιγράφει την κατάσταση στα τέλη του 1943 ως εξής:

«Κι όμως, η στρατιωτική κατάσταση σπάνια είναι τόσο σοβαρή. Οι γερμανικές δυνάμεις ξεκύνονται στον τεράστιο θύλακα που απόμεινε κενός μετά την ιταλική κατάρρευση και οδηγούν την μεγάλη τους επίθεση σε όλα τα μετωπα κατά της Ατίστασης.

Παντού οι απώλειες είναι σοβαρές αλλά το βουνό εξακολουθεί να αντιτάσσει την πέτρα και τους ανθρώπους της πέτρας στο ατσάλι. Μένει απόρθητο».

Στο ίδιο πνεύμα, παραβάλλει τη σύγκρουση κατετάνιων/Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. με σύγκρουση βουνού/πόλης.

Ενώ αναφέρει και ένα περιστατικό (αρχές 1944), που εικονογραφεί παραστατικά και συμπτωματικά αυτή τη λανθάνουσα σύγκρουση μεταξύ φυσικού και πολιτισμού:

«[...] ο Τζίμας γυρίζει στο Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ, στο Κεράσοβο, για μερικές εβδομάδες. Εδώ, η ατμόσφαιρα αρχίζει να διαφοροποιείται αισθητά. Οι πολιτικοί είναι πανταχού παρόντες και αντισταθμίζουν το κύρος των καπετάνιων. Στο τέλος του χρόνου γίνεται συγκεκριμένα γνωστό στους νεοσύλλεκτους του βουνού ότι η γενειάδα είναι αταίριαστη με τους κανόνες της σοσιαλιστικής υγιεινής. Πέρα από την πανοπλία, πέρα από τη λαϊκή εικονογραφία, εκείνο που αμφισβητείται εδώ είναι ολόκληρη η παράδοση του ελληνικού αντάρτικου».

Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΩΣ ΦΑΝΤΑΣΙΩΣΗ ΑΡΜΟΝΙΑΣ

- Η Αντίσταση εκφράζει την αρμονία Φύσης/Πολιτισμού.
- Η Αντίσταση ενσαρκώνει την υπεράσπιση αυτής της αρμο-

νίας απέναντι στην εξάρθρωσή της, που την εκφράζει ο κατακτητής και οι συνεργάτες του.

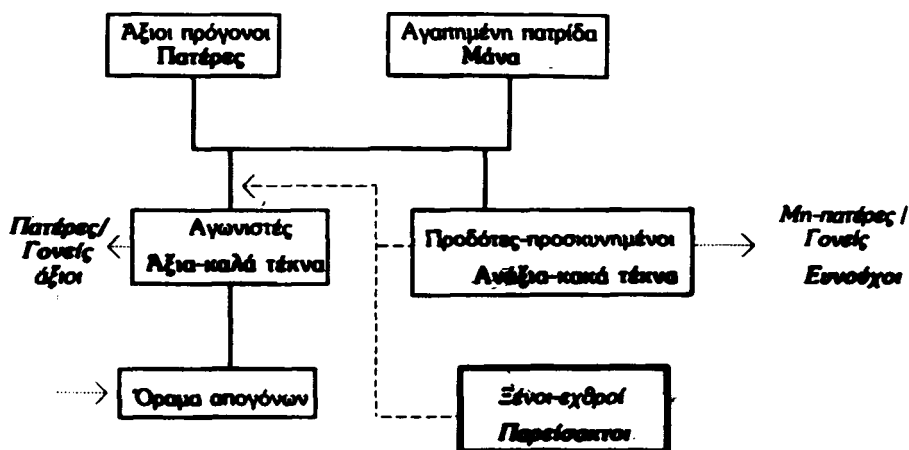
– Η Αντίσταση ισοδυναμεί με αγαθό φυσικό φαινόμενο – σαν κι αυτό αυθεντικό, ανίκητο, άφθαρτο και άδολο.

– Αξίζει εδώ να αντιπαραβάλλουμε αυτή την αγαθότητα του φυσικού με την δολιότητα, τη διαφθορά και τη βία του πολιτισμού της περιόδου, όπως εκφράζονται από τον «μη-ύποπτο» για τα φρονήματά του Γ. Σεφέρη, στα ποιήματά του «Μέρες τ' Απρίλη '43», «Θεατρίνοι Μ.Α.» και «Τελευταίος σταθμός».

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

Αν αναλύσουμε τώρα τις βαθύτερες και λεπτότερες ψυχικές πτυχές αυτού του κόσμου, που πλάθει η Αντίσταση ως φαντασίωση, μπορούμε να επισημάνουμε τα εξής:

Βασική πτυχή αυτού του κόσμου αποτελεί ένα γενεαλογικό σχήμα:



Τα οδηγία σημεία αυτού του σχήματος είναι τα εξής:

– Μια γενεαλογία του καλού και του κακού, που οδηγεί σε

διχοτομία των τέκνων (καλά-κακά/άξια-ανάξια), καθώς και σε διχοτομία της γενεαλογικής ροής (μόνο οι αγωνιστές είναι άξιοι για πατέρες – οι προδότες και οι προσκυνημένοι είναι ευνούχοι).

– Κατακτητές και προδότες είναι παρείσακτοι στη σχέση των άξιων τέκνων με τους πατέρες και τη μάνα πατρίδα, προσπαθώντας να καταλύσουν αυτόν τον «φυσικό δεσμό» και τη «φυσική τάξη», που προϋποθέτει. «Λύκοι που ορμάνε στο κοπάδι» είναι μια τυπική μεταφορά - αναφορά σ' αυτόν τον παρείσακτο.

– Νόημα του αγώνα είναι η σωτηρία του μητρικού αντικειμένου (βλέπε Ο Αντάρτης του ΕΛΑΣ, Μεσ στα κατάμαυρα ντυμένη ή Είμαστε εμείς, Ελλάδα τα παιδιά σου... και η εκπλήρωση του χρέους, που απορρέει από την αναφορά στους πατέρες (βλέπε τον λόγο στη Λαμία ή Στ' άρματα, στ' άρματα).

– Η Αντίσταση εγκυβάζει τον καθένα ως προς την ικανότητά του να επωμισθεί τη λειτουργία και το ιδεώδες της γονεϊκής μορφής. Σ' αυτό το καίριο ψυχικά σημείο, η διατύπωση του 'Αρη, στον λόγο της Λαμίας, δεν αφήνει καμιά αμφιβολία:

«Μα κι αν το θέλαμε, δεν είχαμε αυτό το δικαίωμα. Το δικαίωμα δηλαδή να κηλιδώσουμε την ιστορία της πατρίδας μας. Αυτό θα 'τανε ασέβεια στη μνήμη των ηρωικών μας προγόνων.

Μα ούτε είχαμε το δικαίωμα να κολλήσουμε μια στιμωτική σφραγίδα, μια σφραγίδα αίσχους, στο κούτελο των επερχομένων γενεών, στο κούτελο των παιδιών μας και των εγγονών μας, ότι κατάγονται από γενιά ευνούχων, που δέχονται να πεθαίνουν στα πεζοδρόμια από τον στιμωτικότερο των θανάτων, από την πείνα, παρά να πεθαίνουν με το όπλο στο χέρι, παλεύοντας για τη λευτεριά».

Είναι σαφές: Το αξιο τέκνο γίνεται, με τη σειρά του, άξιος γονιός, εκπληρώνοντας το χρέος του απέναντι στις γενιές των προγόνων και κληροδοτώντας στις επερχόμενες γενιές το ίδιο τιμητικό ιδεώδες. Συνεπώς, η συμμετοχή στην Αντίσταση είναι όχι μόνο επιβεβλημένη ηθική πράξη, αλλά και αναγκαίος δρόμος ενστερνισμού της γονεϊκότητας. Η υπόσχεση αυτή, λοιπόν, δείχνει απτά τον δρόμο για την εκπλήρωση του δυχερέστερου μεταξύ των ψυχικών έργων.

ΨΥΧΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

Τα σημεία αυτά σκιαγραφούν τις βασικές πηγές και πτυχές της ψυχικής δύναμης και ορμής, που έδωσε στην Αντίσταση την ακατανίκητη αυτή αίσθηση του καλού, αγαθού και αναγκαίου έργου του καθενός, ακόμη και προσωπικά: Υπεράσπιση του μητρικού αντικειμένου από τις βιαπραγίες «κακών τεκνών» επίθεση ενάντια στον παρείσακτο, που αντιπροσωπεύει μια από τις αρχαιότερες και μισητότερες εκδοχές του ανταγωνιστή: αναδοχή της γονεϊκότητας και, μέσα απ' αυτή τη διεργασία, απαλλαγή από το άγχος του ευνουχισμού ταύτιση, στο επίπεδο του ιδεώδους, με τον πατέρα και, μ' αυτό τον τρόπο, υπέρβαση της όποιας Οιδιπόδειας ενοχής και αναστολής – όπως το λέει το «Τραγούδι του ΕΛΑΣ».

*«Με χίλια ονόματα μια χάρη
Ακρίτας είτ' αρματωλός
Αντάρτης κλέφτης παλληκάρι
Πάντα είμ' ο ίδιος ο λαός».*

Οι φαντασιώσεις αυτές – και οι συναφείς ψυχικές διεργασίες μετουσίωσης και εξιδανίκευσης των ορμών και του έρωτα και του θανάτου (η περίφημη εντολή του Άρη στους μαυροσκούφηδες «Μόνο για κατούρημα!») – όχι μόνο περιγράφουν τις ψυχικές πηγές του ηθικού σθένους και του πολεμικού μένους της Αντίστασης. Αλλά και φωτίζουν τους «μυστικούς διαύλους» επικοινωνίας, που συνδέουν τον ηγέτη με τη μάζα – στην περίπτωση αυτή, τον Άρη, που με τον λόγο της Λαμίας, π.χ., έκανε λόγο και ηθική τις βαθύτερες, άρρητες φαντασιώσεις της μάζας.

Το θεμέλιο αυτό γενεαλογικό σχήμα παραπέμπει και σε οικεία θέματα του αρχαίου τραγικού - μυθικού σύμπαντος (βλέπε την αναφερθείσα μαρτυρία του Σ. Μελετζή, θέματα οικεία στην Αντιγόνη, τους Επτά επί Θήβαις, στην Ορέστεια, στους Πέρσες – καθώς και το έμβλημα της ΠΕΕΑ, τον φοίνικα). Αυτό καθιστά ακόμη πιο ισχυρή την έλξη της Αντίστασης

πάνω στις ψυχικές ροπές και στις κοινές φαντασιώσεις, που εκφράζονται και απ' αυτές τις αναφορές, αποτελώντας ταυτόχρονα αναγκαία στοιχεία και ζήτημα ψυχικής επεξεργασίας από κάθε άνθρωπο – εργο, που διευκολύνεται στο πλαίσιο του σχήματος αυτού.

Η ΑΧΙΛΛΕΙΟΣ ΠΤΕΡΝΑ

Ταυτόχρονα, όμως, το σχήμα αυτό μεταγράφει ψυχικά, με τρόπο εξαιρετικά φορτισμένο, και το πιο δύσκολο – ίσως μάλιστα, και το πιο μοιραίο – από τα ζητήματα, που αντιμετωπίσε, και στο πολιτικό και στο ανθρώπινο επίπεδο, η Αντίσταση.

Το ζήτημα αυτό διατυπώνεται από την πρώτη στιγμή. Ο Άρης, στη Δομνίστα, στις 7.6.42, διακηρύσσει το νόημα της Αντίστασης με μια θεμέλια φράση:

«Κηρύσσω την Επανάσταση κατά των ξένων κατακτητών και των ντόπιων συνεργατών τους».

Αν στο πολιτικό επίπεδο, οι «ντόπιοι συνεργάτες» αυτοί μπορούν ενδεχομένως να προσδιορισθούν με όρους ταξικής τοποθέτησης και ηθικού φρονήματος, στο πεδίο της ψυχικής δυναμικής το ζήτημα είναι πολύ πιο λεπτό, πολύ πιο περίπλοκο, ακανθώδες και εκρηκτικό. Γιατί, στο επίπεδο της θεμελιακής φαντασίωσης, που συγκροτεί υποκειμενικά και βιωματικά τη μορφή και το νόημα της Αντίστασης, αυτοί οι «ντόπιοι συνεργάτες» δεν αντιπροσωπεύουν τον ξένο, τον άγνωστο, τον αδιαφορο, τον ριζικά ανόμοιο. Αλλά, σαν ανάξια, βέβαια, τέκνα των ίδιων, όμως, γονέων, οι «ντόπιοι συνεργάτες» αυτοί αντιστοιχούν σε αδέρφια. Αυτό εκφράζεται στο τραγουδι ως εξής:

*«Μες στα κατάμαυρα ντυμένη
Και πληγωμένη απ' τους εχθρούς σου
Βαριά θλιμένη προδομένη
Από δειλούς προδότες γιους σου*

*Στον αγώνα όλη δοσμένη
Μάνα Ελλάδα ματωμένη...*

Συνεπώς, από την αρχή και σύμφωνα με τους όρους της

θεμελιακής φαντασίωσης, που προσδιορίζει την ψυχική αξία και θέση των δρωμένων, η Αντίσταση αντιστοιχεί με αδελφοκτόνο αγώνα.

Περισσότερο να τονίσουμε διεξοδικά την καθοριστική βαρύτητα αυτής της συστατικής πτυχής των πραγμάτων, δηλαδή του ότι ο εμφύλιος ενυπήρχε εν σπέρματι από την πρώτη στιγμή στην Αντίσταση – αν όχι με ευθύνη της Αντίστασης, ενώ τεράστιες είναι οι ευθύνες αυτών, που υποδαύλισαν αυτή την πληγή. Αρκούμαστε να επισημάνουμε ότι η συχνότητα και η έμφαση, με τις οποίες συναντάμε και στα τραγούδια και στις λοιπές βιωματικές μαρτυρίες το θέμα της προδοσίας, είναι αναπόσπαστο από το ότι το ηθικό μεγαλείο και η ψυχική έξαρση της Αντίστασης σκίαζαν μεν, αλλά δεν εξάλειψαν τη «σκοτεινή πλευρά του ήλιου» – δηλαδή, το πάθος και τις εμπλοκές της πέραν ηθικής και νόμου λανθάνουσας αδελφοκτονίας.

Η ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΩΣ ΗΘΙΚΗ

Στις ψυχές αυτών που την έζησαν, ωστόσο, η κύρια πτυχή είναι ότι η Αντίσταση ως φαντασίωση ενσαρκώνει την αρμονία Φύσης και Πολιτισμού.

Ίσως αυτό το σημείο αξίζει περισσότερο προσοχή, στο πλαίσιο των σημερινών συζητήσεων και αναφορών στην τύχη του οικοσυστήματος «Γη». Αυτό τ' αφήνω όμως για άλλο χώρο και άλλη ώρα. Και θέλω μόνο να θυμίσω το αίσθημα, που αυτή η βαθύτερη αρμονία γεννά στις ψυχές ως προς τη μορφή των ανθρώπων, που ενσαρκώνουν την Αντίσταση.

Η μαρτυρία της γυναίκας, που ακούσαμε, καταθέτει επιγραμματικά το δίπτυχο «γενναίοι και ωραίοι».

Στις ακροτελεύτιες φράσεις της βιογραφίας του Άρη (από τον Π. Λάγδα – «Κυψέλη» 1964) λέγεται και το εξής:

Ο Άρης πέθανε! Ο δυνατός. Ο ωραίος.

Το ζήτημα δεν είναι πραγματολογικό, αλλά δηλωτικό και της λογικής της ψυχής και της πνοής του αγώνα. Το ήθος του

αγωνιστή μεταγράφεται και σαν αίσθηση τού ωραίου. Η αρμονία Φύσης/Πολιτισμού, που ενσαρκώνει η Αντίσταση, απολήγει έτσι και στο ότι η ηθική ομορφιά του αγώνα εκδηλώνεται και σαν αίσθηση ωραίας μορφής του αγωνιστή. Μ' αυτή την έννοια – και μ' αυτή τη χάρη – «με χίλια ονόματα μια χάρη» – η ηθική του αγώνα είναι αδιαχώριστη από την αισθητική ανάταση των αγωνιστών – καθώς, ίσως κι αυτών που η ιστορία της Αντίστασης, ακόμη σήμερα (όπως εμένα) βαθύτατα συγκινεί.